

## LÉOPOLD SÉDAR SENGHOR, „EU NU SUNT FRANȚA, O ȘTIU”

Ștefan Dincescu,  
Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Bacău

William Edward Burghardt Du Bois – sociolog american și activist pentru drepturi civile, printre altele, autorul cărții de eseuri *The Souls of Black Folk* (1903), descendent al rasei care făcuse obiectul comerțului cu sclavi, semnatarul incendiarei fraze: „*Sunt negru și mă mândresc cu acest nume!*” – a pledat pentru emanciparea consangvinilor: culturală, economică, politică. Foarte receptivi la acest mesaj s-au dovedit poeții, iar consecința adeziunii lor a fost afirmarea negro-renașterii, una șocantă în literatura americană. De la exhibarea complexului de inferioritate s-a trecut la proclamarea revoltei ca modus vivendi: „*Bandei de asasini noi cât mai dârz să ripostăm, / Murind cu spatele la zid, neînfricați să stăm.*” (Claude McKay) Ideile negrilor din America au contaminat studenții negri din Paris. Léon Gontran Damas, din Guyana, Aimé Fernand Césaire, din Martinica, Léopold Sédar Senghor, din Senegal, au fost artizanii mișcării cultural-politice *Negritudinea*, prin revista „*L'Étudiant Noir*”, înființată în 1934, fondatorii ei fiind tinerii Césaire și Senghor, a căror prietenie poate fi un model vrednic de imitație.

Senghor, fiu de negustor de arahide, s-a născut în Joal, în Senegal, la 9 octombrie 1906. Și-a început studiile într-o misiune catolică franceză. A frecventat cursurile seminarului catolic din Dakar, absolvite în 1926. Din 1928, Senghor a beneficiat de o bursă de studii la Paris. Trei ani a învățat într-o clasă din *Liceul Louis-le-Grand*, unde a fost coleg cu Georges Pompidou, viitorul președinte al Franței între 1969–1974, iar în 1935 a absolvit *École Nationale Supérieure*, promovând examenul de stat cu studiul *L'Exotisme chez Baudelaire*. Cariera de profesor și-a început-o la *Liceul Descartes* din Tours, continuată la *Liceul Marcelin Berthelot* din Saint-Maur-des-Fossés, iar, din 1945, la *L'École Nationale de la France d'Outre-Mer*.

În 1940, Senghor a fost tirat în trupele coloniale franceze. După capitularea Franței, pe 25 iunie 1940, senegalez-francezul Senghor a ajuns în tabăra de prizonieri *Front-Stalag 230*, administrată de armata germană („*Un sat mare pe care-l împresoară neclintita vrăjmășie a sârmei ghimpate, / Un sat mare sub tirania a patru mitraliere bănuitoare / Și nobilii războinici cerșesc mucuri de țigară, / Își dispută, cu câinii, oasele, își dispută între ei câinii și pisicile în vis.*” – „Lagăr 1940”), de unde a fost transferat într-un lagăr hitlerist, fiind eliberat, „*pour cause de maladie*”, în 1942. După prizonieratul coșmaresc, Senghor a revenit la Paris, implicându-se în *Rezistența franceză*.

Serer – după tată, și peul – după mamă, născându-se sub regim colonial francez într-o familie creștină și copilăind într-un ambient animist („*Douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, / cu ochii larg deschiși ca Moș Cloarec, / Răstignit pe piatră de Păgânii din Joal, adoratorii Șerpilor.*” – „*Elegie la miezul nopții*”), în care protectorii satelor și ai clanurilor erau zeii și spiritele, care viețuiau în animale și în plante, deasupra lor aflându-se Domnul atotputernic, Senghor, studiind în Franța și scriind în limba lui

Baudelaire, se va autodefini în chip de metis cultural: „Sunt, în realitate, unul dintre multele exemple de metisaj cultural între Latinitate și Negritudine. La prima vedere, aceste două civilizații par foarte diferite una de alta.” (L.S. Senghor [interviu, Paris, 1996])

Conceptul de emancipare și de integrare într-o altă Europă a rămas axa centrală a tuturor acțiunilor sale politice, el, Senghor, crezând, spre deosebire de mulți conaționali, că în culisele istoriei nu trebuie să privim cu ură și că Franța are obligația de a păstra legături speciale, materne chiar, cu fostele sale colonii.

În 1946, Senghor, cu Mamadou Diaf, a fondat *Blocul Senegalez Democrat*, mobilizând politic senegalezii, poetul reprezentând, în calitatea lui de deputat, teritoriul colonial francez în *Adunarea Constituantă*. În 1949 a devenit membru al *Grupului Independenților din Teritoriile de peste Mări*, iar din 1951 – purtător de cuvânt al acestei fracțiuni parlamentare, simbol al Africii negre în lupta politică pentru independență.

Din 1956, Senghor s-a reîntors în țara natală. Angajamentul în viața politică a Senegalului l-a propulsat la conducerea *Federației Mali* (1958), care reunea Senegalul și Sudanul francez. După dispariția *Federației Mali*, a fost ales președinte al statului independent Senegal. Aproximativ de țările europene occidentale a declanșat conflictul cu Mamadou Diaf, al cărui puci, din 1962, a eșuat. Senghor – după arestarea primului-ministru Mamadou Diaf – a preluat atribuțiile șefului executivului și a interzis partidele politice, exceptată fiind U.P.S. (Uniunea Progresistă Senegaleză).

Avându-și reședința la Dakar, insistând asupra întoarcerii conaționaliilor spre valorile africane tradiționale, Senghor își mobila locuința cu piese din Franța, trădând o contradicție existențială, o poziție oscilantă între cele două lumi („*Tu mă eliberezi, noapte, de explicații, de saloane, / de sofisme, de pirueta pretextelor, de ura / calculată a măcelurilor cu chip de om, / Noapte care faci să dispară contradicțiile mele toate, / contradicțiile toate, în unitatea dintâi a rasei mele negre.*” – „Tokô-Waly”), reproșându-i-se – de grupările radicale – mai ales căsătoria, din 1957, cu o franțuzoaică, Colette Hubert, ajungând să fie etichetat drept marioneta albilor, ceea ce arăta superficialitate, pripeală din partea unor compatrioți. În 1980, Senghor a renunțat la funcția de președinte. Ca maudo, sfătuitor, Senghor a continuat să influențeze viața politică din țara sa.

La 20 decembrie 2001, a murit la Verson, în Normandia, la 95 de ani, Senghor, primul președinte al Senegalului (1960–1980), primul african ales membru al Academiei Franceze (1984), omul cărui i se acordase titlul de „*Prinț al Poeziei*” (1977) de asociația „*L’Amitié par le Livre*”, cel ce nu dăduse bir cu fugiții – așa cum au procedat alții, Aimé Fernand Césaire și Damas, de pildă – când Franța fusese înghițită de război („*I s-au dat veșmintele sclaviei, pe care și le imagina ca o imaculată cămașă de martir, / O, naiv! naiv din fire! și fesul și bocancii pentru picioarele-i libere*” – „*Deznădejdea unui voluntar liber*”), cel ce le strigase acelor care nu-i înțeleseseră voluntariatul cu aspirații de eroism și de martiraj în numele Franței și al civilizației căzute sub semnul întrebării, voluntariat pervertit în mercenariat de ocazie: „*Negustorii și bancherii m-au izgonit din sânul Națiunii. / Pe armele mele cinstite au pus să se sape cuvântul Mercenar / Și doar știau că nu ceream*”

nimănui soldă; numai zece parale / Pentru ca fumul țigării să-mi legene visarea, și laptele cu care / să-mi îndulcesc cumplita mea amărăciune. / Căci dacă am sădit din nou credința mea pe câmpurile înfrângerii, / e fiindcă Dumnezeu lovise Franța cu mâna-i grea, de plumb.” („Întoarcerea Fiului rătăcitor”)

Senghor a publicat: *Chant d'ombres* (1945); *Hosties noires* (1948); *Chants pour Naëtt* (1949); *Ethiopiennes* (1956); *Nocturnes* (1961); *Lettres d'hivernage* (1972); *Poèmes* (1974). Coautor de povestiri, prefăcător de cărți ale unor creatori negri, autor al *Antologiei noii poezii negre și malgașe* (1948), Senghor și-a expus, constructiv și combativ, atât ideile estetice, cât și ideile politice în articole reunite sub titlul *Liberté: Négritude et humanisme, Nation et voie africaine du socialisme, Négritude et la Civilisation de l'Universel, Socialisme africaine et démocratique, Négritude et dialogue des Cultures*.

Poezia lui Senghor se rostește între doi poli temporali, între „atunci” și „acum”, între „Îmi amintesc...” și „Să răspundem prezent la renașterea Lumii” („Rugă către măști”). Prin poezie, Senghor reintră în paradisul copilăriei („O, și să dorm iarăși în patul răcoros al copilăriei!” – „Întoarcerea Fiului rătăcitor”), în al cărei templu oficiază Mama („Iată-mă în fața ta, Mamă, soldat fără trese / înveșmântat în cuvinte străine, în care ochii tăi / nu văd decât un amestec de oase și zdrențe. / De-aș putea, Mamă, să-ți vorbesc! Dar tu n-ai auzi / decât o ciripeală sclifosită și n-ai înțelege nimic, / [...] / Mamă, vorbește-mi! Limba-mi alunecă / peste cuvintele noastre sonore și aspre. / Numai tu le poți face dulci și melodioase / precum îi vorbeai fiului tău drag odinioară.” – „Scrisoare mamei”), ei adăugându-i figura Tatălui, negustor de arahide cu vocație financiară („Sunteți doctori la Sorbona, burdușiți de diplome, / Colecționari de hârtii – dacă ar fi măcar ludovici de aur /, de numărât la opaiț, cum făcea răposatul / tău tată cu degete stăruitoare!” – „Mesaj”), și figura Unchiului, păstorul peul, inițiator în tainele tradițiilor africane („mâna ta mă conducea / printre întunecimi și semne” – „Tokô-Waly”).

Prin mamă și prin unchi, imaginația și gândirea copilului Senghor s-au conectat la rădăcina animistă a mentalității africane, pe care fascinanta cultură europeană – absorbită de-a lungul vieții de profesorul Senghor – n-a reușit nici să o sufoce, nici să o elimine. Mama și Africa, satul și tam-tamul sunt ferestre spre veșnicie. Ea, veșnicia, s-a născut la sat, în Lancrăm, dar și în Joal sau Dyilor: „Fii binecuvântată, mamă! / Îmi amintesc de vremea străbunilor, serile la Dyilor, / Cerul cu lumina nopților lui suprafirească, pământul cald seara, / Cum stau pe trepte, iar casa e o umbră nedeshușită în noapte. / [...] / În mijlocul ogrăzii, palmierul singuratic / Și sporovăie la umbra-i lunară nevestele Omului / cu glasuri grave și adânci ca ochii lor / și ca întunecatele fântâni din Fimla. / Iar tata întins pe moi rogojini, însă mare, însă / puternic, însă frumos, / Bărbat din regatul Sine, în timp ce împrejur / cu glasuri evocatoare, grioții își împletesc / pe kore degetele inspirate, / În timp ce-n depărtare urcă, răscolit de miresme / calde și tari, vuietul familiar a o sută de turme.” („Copilărie”)

În „Poem de început” – scris la Paris în 1940 și dedicat lui Damas (născut la Cayenne, în Guyana, colonie în care Franța, după *Revoluția franceză* (1789–1799), își deporta și prizonierii, și deținuții politici, unde abia în 1953 au fost închise centrele de

detenție – Senghor, cel devenit luptător senegalez în armata franceză, elogiază spiritul de sacrificiu al consangvinilor și mai ales asumarea calvarului Franței prinse în menghina nazismului atroce, însă – revoltat fiind de impertinența unor majoritari – condamnă etichetările calomnioase care vizau mercenariatul senegalez, care îi era imputat și poetului însuși, din obtuzitate grosolană, greu de motivat, abordabilă din perspectiva raporturilor dintre colonizatori și colonizați: „*Voi, tiraliori senegalezi, frații mei negri, cu mâna / fierbinte sub omături și moarte, / Cine-ar putea să vă cânte dacă nu fratele vostru de arme, / fratele vostru de sânge? / Și n-am să îngădui să vorbească miniștrii, și nici generalii, / Nu-i voi lăsa, nu!, nici laudele disprețuitoare / să vă înmormânteze pe nesimțite. / Voi nu sunteți niște bieți sărmani cu buzunarele / goale, fără demnitate, / Și voi smulge de pe toate zidurile Franței infamiile batjocoritoare*” („*Poem de început*”)

„*Poem de început*” este, firește, și-o artă poetică. Eul senghorian – delimitându-se de orice scriitură dezangajată („*Căci poeții cântau florile artificiale ale / nopților din Montparnasse, / Cântau nepăsarea șlepurilor, legănate pe canalele cu lungi / trene de mătase, / Cântau deznădejdea distinsă a poezilor tuberculoși, / da, cântau visurile haimanalelor sub eleganța albelor poduri, / Căci poeții cântau eroii, iar zâmbetul vostru nu era serios, / pielea voastră neagră nu era aristocratică.*” – „*Poem de început*”) – exprimă dezamăgirile alor săi („*Spuneți, cine va mai reda memoria vieții / celor cu nădejdele sfârțecate? / Ne numesc oamenii bumbacului, ai cafelei, ai uleiului, / ne numesc oamenii morții.*” – „*Rugă la măști*”), inechitățile, vexațiunile și atrocitățile seculare („*Fiți binecuvântați, Strămoșii mei, fiți binecuvântați! / Voi, care ați îngăduit disprețul și ironiile, insultele politicoase, / aluziile discrete și interdicțiile și segregăția.*” – „*Întoarcerea Fiului răătăcitor*”), vocea proprie („*Trezesc din nou la viață virtuțile-mi rurale!*” – „*Întoarcerea Fiului răătăcitor*”) și vocile celorlalți – și contemporani, și predecesori – contopindu-se într-un „*cântec al rădăcinii*”, dacă acceptăm o metaforă („*Inima mea se află din nou pe treptele înaltei locuințe. / Îngenunchez la picioarele voastre, în pulberea pioșeniei mele, / la picioarele voastre, Strămoși pururi prezenți, care, / mândri, dominați marea sală cu măștile voastre ce sfidează Timpul. / Credincioasă slujitoare a copilăriei mele, iată, / picioarele mele mânjite de noroiul Civilizației. / Toarnă-mi peste ele apă ca lacrima, curate, tălpile lor / să pășească pe rogojinile tăcerii. / Și pace, pace, pace, o, Părinții mei, să coboare pe / fruntea Fiului risipitor.*” – „*Întoarcerea Fiului răătăcitor*”), el – „*cântecul rădăcinii*” – însemnând pledoaria pentru emancipare și integrare, pentru multiculturalitate și interculturalism („*Măști ale chipurilor fără mască, netezite de riduri și gropițe, / voi care ați plăsmuit portretul acesta, care este chipul meu / aplecat peste altarul hârtiei albe / aidoma chipului vostru, ascultați-mă! / Iată că moare Africa imperiilor – este agonia unei jalnice prințese, / aidoma Europei de care suntem legați / prin cordonul ombilical. // Ațintiți-vă privirile nestrămutate asupra copiilor voștri / care se află acum înrolați / și care își dau viața precum sărmanul ultima haină. / Să răspundem prezent la renașterea Lumii, / căreia îi suntem necesari / precum plămada pâinii de grâu curat.*” – „*Rugă la măști*”), negrul Orfeu din Joalul Senegalului nedorind să-i fie „*cap mulțimii, ci, mai ales, gura și trâmbița sa*” („*Poem de început*”), adică mesagerul privilegiat al Africii

negre („*Mâine voi apuca iar drumul Europei, drumul soliei, / Ducând cu mine dorul Țării negre.*” – „*Întoarcerea Fiului rătăcitor*”), fiindcă îi fusese hărăzit să-și cedeze „*lancea*” străbună „*în schimbul celor șaisprezece strune ale sorongului*” („*Poem de început*”), revenindu-i onoarea ilustrării peste veacuri a triumfului identificării exemplare: „*Și m-am numit: «Africa!»*”

În timp ce Aimé Fernand Césaire și Léon Gontran Damas, colegii de la *L'Étudiant Noir*, la începerea conflagrației, au preferat să părăsească Franța, astfel salvându-și pielea („*Ne-am căutat prietenii, ei nu ne mai recunoșteau / Și nu mai recunoșteau Franța.*” – „*Marelui Guélowar*”), Senghor, având cetățenie franceză și stagiul militar efectuat, a devenit, din proprie voință, activ în trupele coloniale franceze, sfidând primejdiile și vicisitudinile decurgând din starea de război, vechile obsesii ale promotorului negritudinii – adică remodelarea dialogului dintre metropolă și colonii – fiind trecute în plan secundar, urmând să-și găsească rezolvarea într-un viitor apropiat, postbelic. Cruciala opțiune senghoriană – luată peste picior de francezul amețit de statutul de colonizator – relevă esența figurii spiritului creator al autorului *Jertfelor negre*, cel pentru care faptele și cuvintele deschise dezideratelor prezentului și ale viitorului se resudează.

Scriitorul și tiraliorul, profesorul și politicianul Senghor atenționează că doar „*piatră cu piatră*” se poate construi o altă „*casă*” a neamurilor, că oricând există riscul eșecului răsunător, dacă între partenerii dialogului cultural, economic și politic dintre centru și periferie se agită strigoi istoriei maștere: „*Ah! să nu-mi spuneți că nu iubesc Franța – eu nu sunt Franța, o știu – / Dar mai știu că acest popor aprig, de fiecare dată / când și-a descătușat mâinile, / A scris pe prima pagină a monumentelor sale: fraternitate, / Că a împărțit tuturor foamea spiritului și a libertății, / Tuturor popoarelor pământului, invitate solemn / la praznicul catolic. // Oare nu sunt și-așa destul de împărțit? Pentru ce această bombă / În grădina atât de greu câștigată peste mărăcinoasa junglă? / Pentru ce această bombă asupra casei ridicate / piatră cu piatră?*” („*Poem de început*”)

Dacă Damas își clama nihilismul („*îi place inimii / o clipă așa cum e / să scrie pe ziduri și în alte locuri / să strige cât poate peste acoperișurile orașului / jos TOT / trăiască NIMIC*”), în 1940, în Tabăra de la Amiens, combatantul Senghor concepea imnul „*Marelui Guélowar*” („*Guélowar – nobili luptători, descendenți ai cuceritorilor din imperiul Mali, foarte puternic înainte de colonizarea europeană*” – *Efigii în abanos. Din lirica neagră francofonă*), pe care îl finaliza cu angajamentul: „*Prezent, o, Guélowar!*”

*L'Appel du 18 juin* adresat francezilor de generalul de Gaulle, din exilul său londonez, prin intermediul BBC-ului – din care transcriem: „*Mais le dernier mot est-il dit? L'espérance doit-elle disparaître? La défaite est-elle définitive? Non! Croyez-moi, moi qui vous parle en connaissance de cause et vous dis que rien n'est perdu pour la France*” – fusese declanșorul discursului senghorian, în care se activa deplina conștiință a descendenței africano-eroice și a vocației sacrificiului necesar edificării unei lumi responsabile de „*egalitatea popoarelor frățești*”, în care rechizitoriul contra colonialismului, a războiului și a rasismului, contra bisericii și a politicianilor, contra impenitenței unor națiuni și a indiferenței lor față de diversitatea naturală are tăișul

briciului de ras: „Suntem pui de păsări căzuți din cuib, trupuri fără speranțe, veștejite / Sălbăticiuni cu gheare tăiate, soldați fără arme, goi, / Și iată-ne amorțiți și greoi ca niște orbi fără mâini. / Cei mai puri dintre noi au murit: nu au putut înghiți pâinea rușinii. / Și iată-ne prinși în lațuri, abandonați barbariei civilizațiilor, / Exterminați ca niște porci sălbatici. Glorie tancurilor și avioanelor! / Am căutat un sprijin, dar totul se năruia ca nisipul dunelor. / Ne-am căutat conducătorii, însă erau absenți, / Ne-am căutat prietenii, ei nu ne mai recunoșteau / Și nu mai recunoșteau Franța. / Ne-am strigat în noapte disperarea. Nicio voce nu ne-a răspuns. / Prinții Bisericii au tăcut, oamenii de Stat și-au strigat generozitatea de hiene: / «E vorba de negri! e vorba de om! nu! când e vorba de Europa.» / Guélowar! Vocea ta înseamnă onoare, speranță și luptă, și aripile ei ni se zbat în piept, / Vocea ta ne spune despre Republică, / despre Orașul pe care îl vom ridica în albastrul zilei / Întru egalitatea popoarelor frățești. Și noi îți răspundem: «Prezent, o, Guélowar!»” („Marelui Guélowar”)

Versurile senghoriene: „Am simțit doar căldura mâinilor voastre negre, / Și m-am numit: „Africa!” din poezia „Soldaților negro-americieni” ar trebui să fie rescrise – printr-o colaborare imaginară cu părintele *Nocturnelor*, desigur – și astfel: „Am simțit doar căldura mâinilor voastre, / Și m-am numit: «Franța!»”, ceea ce ar accentua dublul atașament al senegalez-francezului Senghor, pentru Africa neagră și pentru Franța, deopotrivă, exprimând marele adevăr al vieții unuia dintre fondatorii revistei „*L'Étudiant Noir*”, a scriitorului și a prizonierului din *Front-Stalag 230*, a profesorului de la *L'École Nationale de la France d'Outre-Mer* și a politicianului de la Dakar.

Admonestându-și consangvinii, poetul Senghor se autoflagelează. Drama scindării interioare („Oare nu sunt și-așa destul de împărțit?” – „Poem de început”) și-a găsit cheia în eforturile desăvârșirii unității ființei, pe care o botezăm, folosind chiar o sintagmă a lui Senghor, metisaj cultural: „Copii cu minte scurtă, vă mai amintiți cântecul korelor? / Voi învățați, mi s-a spus, gramatica franceză / și istoria strămoșilor Gali. / Sunteți doctori la Sorbona, burdușiți de diplome, / Colecționari de hârtii – dacă ar fi măcar ludovici de / aur, de numărat la opaiț, cum făcea răposatul / tău tată cu degete stăruitoare! / Fiicele voastre, mi s-a spus, își boiesc chipul / ca femeile ușoare / Și vor dragoste liberă și înălbirea rasei! / Sunteți mai fericiți. Dar un simplu ua-ua-ua de trompetă / Și plângeți seara acolo de dor și sângeați. / Trebuie să vă amintesc străvechea epopee? // Mergeți la Mbissel și Fa'Oye, roștiți rugăciunea / altarelor care au însemnat calea cea mare, / Urmați Calea Regilor și cugetați la drumul / pătimirii și gloriei. / Marii voștri preoți vor răspunde: Glasul Sângeului!” („Mesaj”).

Léopold Sédar Senghor – cel ce îi solicitase lui Dumnezeu favoarea reînțoarcerii în Joalul matern („Doamne, al luminii și al întunericului, / Tu, stăpânul Cosmosului, fă să mă odihnesc / în pământul Umbrosului Joal, / Ca să renasc apoi în Împărăția copilăriei foșnind de visuri” – „Elegie la miezul nopții”) – doarme însă, din 20 decembrie 2001, în pământ francez, ca supremă formă de încheiere a misiunii pe care Măștile i-au încredințat-o la 9 octombrie 1906 în Joalul tristului Senegal: înțelegerea, acceptarea și sprijinirea „celuilalt”, în reciprocitate permanentă, pentru că toți am fost, suntem și vom fi direct răspunzători de „chipul” Omului construit.